

הרב יהודה הלוי עמיחי

שתילים במוצאי שביעית

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. חובת העקירה לנוטע בשביעית

ב. דין עקירה של הלוקח

ג. משתלה בבית

ד. עקר את האילן וחזר ונטעו

ה. היתר המכירה

ו. סיכום להלכה

הצגת הבעיה

אדם שקנו בעבורו שתילי עצי פרי ועצי סרק, ואינו יודע אם המשתלה שבה הוכנו נהגה כהלכה בשביעית. האם מותר לו לטעת אותם?

א. חובת העקירה לנוטע בשביעית

הגמ' (גיטין נג ע"ב) מסבירה מדוע לדעת ר"מ הנוטע בשבת בשוגג מותר ואילו בשביעית יעקור.

"א"ד מאיר: מפני מה אני אומר, בשבת בשוגג יקיים, במזיד — יעקור, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד — יעקור? מפני שישראל מונין (שנות ערלה) לשביעית ואין מונין לשבתות. דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות. מאי דבר אחר? הכי קאמר; וכי תימא שבת נמי זימנין דמיקלע יום ל' בשבת, דאי נטע ההוא יומא הוא דסלקא ליה שתא, ואי לא לא סלקא ליה שתא — ת"ש: ד"א, נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות".

במסקנת הסוגיא נראה, שחייבו לעקור את הניטע בשביעית בשוגג, מפני שישראל נחשדו על השביעית. וכן נראה מלשון הרמב"ם (שמו"י פ"א ה"ב): "הנוטע בשביעית, בין בשוגג בין במזיד — יעקור, מפני שישראל חשודין על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי".

מאידך, כאשר הרמב"ם (פ"ג ה"א) עוסק בדין הנוטע בערב שביעית — הוא מנמק את איסור הנטיעה במראית העין. ואלו דבריו:

"אף בזמן הזה — אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין, ואין מבריכין ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלשים יום

קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה ל' יום. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו".

יש שבארו את דברי הרמב"ם "שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו", דהיינו סברת "מונין".

(פירוש הדבר, שהרואה אילן שפירותיו נאכלים לראשונה בשנה השלישית לשמיטה — מסיק מכך שהוא ניטע בשמיטה, ויבוא מתוך כך לזלזל גם הוא באיסורי שמיטה). ומסבירים בדעת הרמב"ם שלמסקנת הסוגיא נשארו שני הנימוקים, משום "מונין" ומשום חשד¹.

ב. דין עקירה של הלוקח

מתוך כך יש לשאול: האם עץ שניטע בשביעית הוא אסור מצד עצמו, ואפילו הלוקח חייב לעקור או שמא האיסור הוא רק על האדם הנוטע?

בדין הנוטע בערב שביעית נאמר במשנה (שביעית פ"ב מ"ד):
 "אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות מל' יום לפני ר"ה. ואם נטע או הבריך או הרכיב — יעקור".

לשון הרמב"ם בהלכה (שם) הוא:

"נמצאת אומר שהנוטע או המבריך ערב שביעית, קודם ראש השנה במ"ד יום — יקיים, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין, ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור".

והירושלמי אומר על כך:

"תני ר' יעקב בר אבבי דברדליה: נטעו ומת — בנו מותר לקיימו. ואתיא כמ"ד מפני החשד, אבל מפני הביניין — אב בנו בונה".

לפי גירסת מהר"א פולדא והגר"א, למ"ד "מפני החשד" — אין לקנוס את הבן, שהרי הוא לא עשה דבר איסור, אלא קיבל ירושה. ואילו למ"ד "מפני המנין" — הרי שדינו של הבן כדין האב, ושניהם חייבים לעקור, שהרי הכל ידעו על פי מנין השנים שהעץ ניטע בשביעית.

לפי באור זה עלינו להסביר שהרמב"ם פסק שהבן חייב לעקור את שאביו נטע, מפני שלמסקנת הגמ' טעם "מונין" נשאר להלכה.

ולפי"ז, בנד"ד, הלוקח צריך לעקור את האילן, שהרי טעם "מונין" שייך גם בלוקח. וקל וחומר שאסור לו לטעת אותו.

1. ביאור השיטות הובא ב"שבת הארץ" (פ"ג הי"א הע' 14).

הרש"ס הסביר את הירושלמי באופן אחר, וגרס כפשטו, שמפני החשד קנסו את הבן. הוא מבאר את דברי הגמ', שלמ"ד "מפני החשד" — קנסו את הנוטע בין אם נטע בשוגג ובין אם נטע במזיד, וכפי שהסיקה סוגיית הבבלי (גיטין נד ע"א) שהוא מפני החשד. לכן קנסו גם את הבן שיעקור, שהרי הבן הוא כשוגג. אולם למ"ד משום "מונין" — לא קנסו את השוגג, רק במזיד אסור, ואין הבן צריך לעקור.²

על פי הסבר זה מובנים דברי הרמב"ם שפסק שחובת העקירה היא מפני החשד, וכמו כן חלה חובת עקירה על הבן.

גם לפי הסבר זה יש לחייב את הלוקח לעקור, שהרי לפי הסבר הרש"ס האיסור על הבן הוא משום חשד, א"כ גם לוקח — דינו כשוגג שעליו לעקור.

אמנם נחלקו המפרשים בדין הלוקח שדה שנטייבה, אם קנסוהו שלא יזרע במוצאי שביעית, כמו את הבעלים עצמם, או שדין הלוקח כדין הבן שמוותר לזרוע בשמינית, ולא קנסוהו.

לדעת הראב"ד (ת"כ בהר פר' א הל' ה) ופאה"ש (סי' כ ס"ק לה, בדעת הרמב"ם) לא קנסו את הלוקח, ואילו לדעת הרא"ש (פ"ד מ"ב) עפ"י הירושלמי (שם) קנסו את הלוקח³. וכן היא דעת הרידב"ז (סי' א סעי' יב דף יא ע"ב).

מחלוקת זו היא רק לענין עצי סרק או שדה שנטייבה, אבל לענין עצי פרי החמירו וקנסו את הבן, וכ"ש את הלוקח — שיעקרו, וכן כתב בבית רידב"ז (שם).

העולה לנו, שהלוקח עצי פרי שנטעו בשביעית חלה עליו חובת עקירה. אבל בעצי סרק יש מחלוקת בין הפוסקים.

ג. משתלה בבית

על שאלה זו יש להוסיף מספר צדדים. תחילה יש לברר מה דין עקירת עצי פרי שנטעו במשתלה בבית. חלק גדול מהמשתלות הן בתוך מבנים, ולכן יתכן שיש בכך דין נטיעה האסורה מדרבנן, ואולי לא החמירו על עקירת עצים אלו.

אמנם יש מקום לחייב עקירה גם בפעולות האסורות מדרבנן, שהרי כבר הבאנו את דברי המשנה (שביעית פ"ד מ"ה) על שדה שנטייבה או הסירו ממנה את הקוצים — שאלו הן פעולות האסורות מדרבנן בלבד, וחכמים קנסו למוצאי שביעית שלא תזרע. א"כ מוכח שישנם קנסות גם באיסורי דרבנן. אמנם יש

2. עיין "שבת הארץ" (פ"א הי"ב הע' 3).

3. עיין סיכום השיטות ב"שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"א הי"ג אות ג).

חילוקים בין איסורי דרבנן שונים מתי חכמים קנסו, אבל נראה שבעיקרון יש מקום לקנוס אפילו על איסור דרבנן.⁴

אלא שביסוד דין ישראל חשוּדִין על השביעית, באר רש"י (שם) שחוששים שמא הרואה יבוא להתיר את המלאכה. א"כ, במקום שישנה דעה מסוימת שהדבר מותר, ואין הכרח הלכתי לחלוק על סברת המתיר — הרי שאין כאן מושג של "חשד". הדברים מדוייקים בלשון הרמב"ם שביאר את סברת "חשוּדִין ישראל על השביעית", ואמר, שאם נתיר בשוגג לקיים — הרי שיעשו במזיד ויגידו "שוגגים היינו" אולם אם העושה יכול לעשות במזיד ולומר שסומך על הדעה המתירה — אין מקום לאסור.

ולפי"ז, כיון שישנן שיטות הלכתיות המתירות לכתחילה לטעת בתוך בית⁵ — הרי שהעושה כן איננו בגדר "חשוּדִין ישראל על השביעית". יש להוסיף שהשאלה בנד"ד היא היכן היתה השתילה עצמה. אבל המשך הגידול של העציץ מחוץ למבנה בודאי אינו מחייב עקירה. שהרי גזרו עקירה רק על נטיעה ולא על פעולות אחרות. יש להביא לכך ראייה משדה שנטייבה, שם גזרו שלא יזרעו בה. ונאמר בירושלמי (פ"ד ה"ב) שאם זרע איננו עוקר. וא"כ בודאי בנטיעה שנעשתה בהיתר אין לקנוס לעקור בגלל פעולה צדדית, אפילו שהיא אסורה.

ד. עקר את האילן וחזר ונטעו

כאמור, הדין הוא שאם נטע — יעקור, אך יש לעיין: מה יהא הדין אם האילן נעקר, וחזר ונטעו? האם יצא בכך ידי חובת עקירה?

לשיטה שחיוב העקירה נובע משום מנין שנות הערלה, א"כ כאשר העץ נעקר ומעתה ימנו לו שנות ערלה חדשות — הרי שאין גזירת עקירה חלה על העץ מצד עצמו. לטעם שחיוב העקירה נובע מכך שישראל חשודים על השביעית — יש להסתפק שמא הגזרה היתה לעקור באופן שלא יהנה ממלאכת איסור. ואפילו אם יוציאנו ממקומו לא יוכל להחזיר שהרי נהנה מגידול העץ באיסור בשביעית, וכן כתב במקדש דוד (סי' נט אות ג ד"ה כתב הרמב"ם).

לכן לשיטה שהאיסור הוא משום מנין שנות ערלה, יכול להוציא את השורש מגושו (לשם כך מומלץ להרטיב את השורש ואז להוריד את האדמה מעליו). על ידי כך הוא יצטרך למנות שנות ערלה חדשות, וממילא לא תיווצר תקלה שמא יאמרו שניטע בשביעית.

4. עיין "שבת הארץ" (עם תוספת שבת, פ"א ה"ג אות א הע' 5-8).

5. פאה"ש (סי' כ ס"ק נב), ערוה"ש (סי' טז סעי' א), הגריא"ה הרצוג (פסקים וכתבים ח"ג סי' מז אות ג).

ה. היתר המכירה

יש להוסיף, שרוב אדמות המדינה נמכרו לנכרי (כ-90%), וגם המשתלות בתוכן. בנד"ד, הקונה אינו יכול לדעת מהיכן נקנו השתילים. לכן, יש מקום לתלות שמא באו ממקום שנעשה בו היתר מכירה, ואז לכו"ע אין לאסור נטיעות שנטעו בו (משפט כהן סי' עא).

ו. סיכום להלכה

העולה לנו מכל האמור לעיל הוא, שיש לקנות שתילים רק במשתלות שנהגו כהלכה בשביעית, וגידלו במצעים מנותקים או על פי היתר המכירה.

אדם שקיבל שתילי עצי פרי ממקום שאיננו ידוע ויש ספק האם המשתלה נהגה על פי היתר המכירה, וכמו כן ספק האם נעשה בבית — על כן אין חובה לעקור. אולם עדיף לפורר את הגוש קודם הנטיעה, ועל ידי כך יחוייב למנות שנות ערלה חדשות.

מי שקיבל שתילי עצי סרק שמקורם איננו ידוע — בודאי יכול לשותלם, שהרי בעצי סרק יש הסוברים שהלוקח אינו חייב לעקור.